

EXCAVACIONS AL CASTELL PALAU DE LA BISBAL (ANYS 1993-1994). TROBALLA D'UN CAPITELL ROMÀNIC

XAVIER ROCAS i GUTIÉRREZ - JOAN BADIA-HOMS

INTRODUCCIÓ

De juny de 1993 a gener de 1994 la planta baixa del castell palau de la Bisbal fou objecte de recerca arqueològica, obligada pels treballs de restauració del mateix monument. Les troballes realitzades durant aquests vuit mesos d'excavació continuada foren molt importants i d'una diversitat remarcable (Rocas 1993; 1994a; 1994b; 1996); entre d'altres, la recuperació d'un capitell romànic s'ha de considerar com una de les principals de tota la intervenció.

L'estudi que ara encetem situarà el capitell en el seu particular context estratigràfic i intentarà establir la seva cronologia. L'anàlisi detallada del material arqueològic permetrà conèixer la datació del nivell i alhora aclarirà quina és la relació que manté el capitell amb la resta de troballes; en cas de demostrar-se anacrònic en relació amb el conjunt, es proposarà una datació a partir de criteris estilístics.

LOCALITZACIÓ ESTRATIGRÀFICA

La sala 1 (també anomenada després de l'excavació sala de la cavallerissa) és aquella que es troba al costat nord-oest del castell, just a tocar l'ampliació de la fortalesa que es realitzà en època moderna. De planta rectangular i d'uns 84 m² de superfície, aquesta gran estança es troba coberta per una volta grassa apuntada. La comunicació amb el pati central de l'edifici es realitza per una porta centrada a la paret de llevant i

Fig. 1. Vista del conjunt de la caval·lerissa, presa des de l'angle S-O de la sala.

amb la sala nord, per un arc rebaixat. Ambdues obertures, així com les tres finestres del mur de ponent, presenten arcs de mig punt.

L'excavació d'aquesta estança va permetre descobrir-hi tot un seguit d'estructures soterrades de diversa cronologia i funció, entre les quals sobresurten el conjunt de restes de l'antiga caval·lerissa del castell: un paviment de còdols (UE 1143), una menjadora per a bestiar (1130=1131=1134), un cossi utilitzat com a abeurador (1148) i uns espais nets de pedres (1145=1147), que aconpleixen funcions de filtre i escorredor de brutícies dels animals estabulats (fig. 1 i fig. 2).

Fig. 2. Vista general de la meitat nord de la sala, on s'aprecia l'espai buit de pedres en què es descobrí l'estrat 1144.

En el mateix ras que marcava el límit de l'empedrat 1143 per la banda nord-est es descobriren dos estrats clarament diferenciats: el nivell 1145, de color marró fosc, molt homogeni, dur i compacte, barreja d'argiles amb sorra i, entre la rampa d'accés a la sala per la porta de llevant i el banc 1137 adossat a la paret que omplia l'arc rebaixat, l'estrat 1144, de color grisós, poc consistent i format bàsicament de runa, amb gran quantitat de pedres, argamassa i material de construcció (toves, rajols, cairons) i molt ric de material arqueològic divers. Fou a l'interior d'aquest nivell on es descobrí el capitell (fig. 3).

L'estratigrafia demostra com 1144 es disposava per damunt de 1145 i com aquest darrer corresponia a un estrat d'elevació i preparació de l'empedrat 1143. L'estrat 1145, a més, es trobava retallat per un forat (1152), omplert pel nivell 1153, del tot similar a aquell 1144 del capitell. A tall d'hipòtesi, semblaria correspondre a l'espai que hauria ocupat una gran pedra de l'empedrat, desapareguda per l'ús continuat de la sala com a cavallerissa. El forat subsegüent hauria estat tapat per l'estrat 1153 (fig. 4 i fig. 5).

Sembla evident que l'estrat 1144, així com també el 1153, correspondria a reparacions efectuades en l'espai destinat a escorredor de brutícies dels animals estabulats, el qual, al llarg dels anys, hauria patit un deteriorament evident en el seu costat nord-est.

MATERIAL ARQUEOLÒGIC DE L'ESTRAT 1144

Malgrat no tenir una gran potència estratigràfica, l'estrat 1144 es va descobrir com un nivell molt ric en material arqueològic. A part de la troballa afortunada del capitell, l'excavació d'aquest estrat ha permès recuperar un nombrós conjunt de terrissa (en general les peces van aparèixer molt fragmentades però, tanmateix, reconstruïbles en gran part), així com també un altre tipus d'objectes com ara material de construcció i material no ceràmic.

TERRISSA: MOSTRARI TROBAT

Per facilitar l'estudi hem dividit la terrissa segons es tracti d'obra vidrada o d'obra negra. Altrament, l'obra vidrada se subdivideix en dos grups: decorada i sense decoració.

Una part de les peces localitzades tenen senyals evidents d'ús: els atuells destinats a coure menjar tenen la superfície exterior coberta de sutge, alguns plats l'aresta i la vora escarbotades. Hi ha, però, d'altres peces que semblen noves, amb defectes evidents de cuïta, passades de foc o, en el cas dels cànirs i de les peces de botxa, amb els seus guarniments trencats.

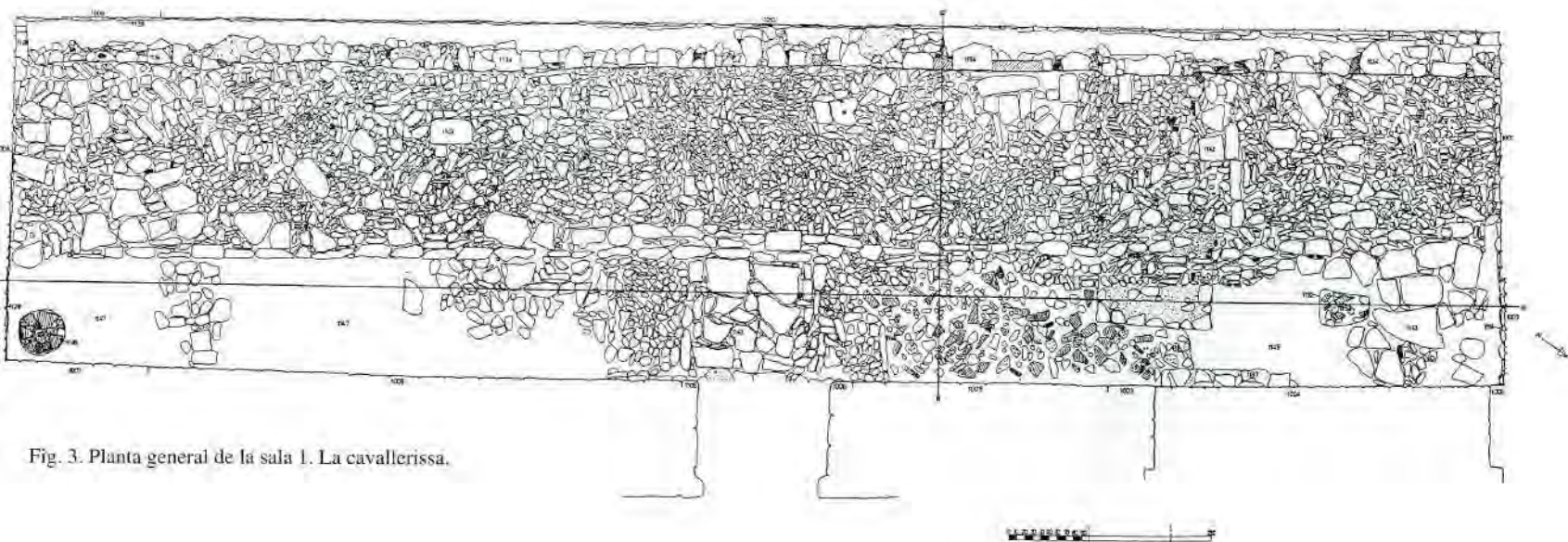

Fig. 3. Planta general de la sala 1. La cavallerissa.

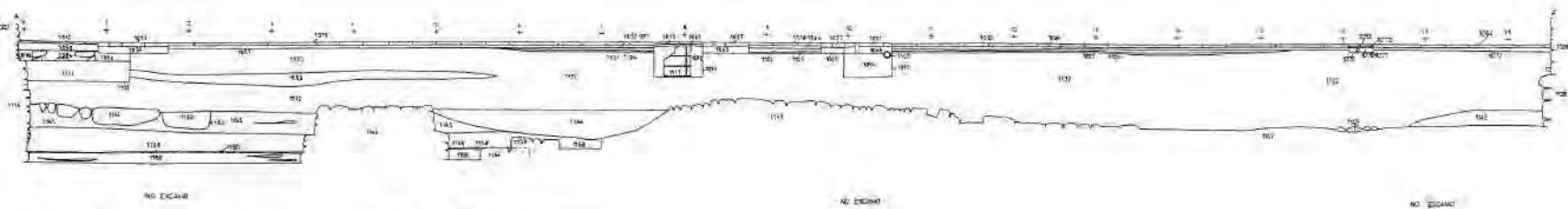

Fig. 4. Secció estratigràfica A-A'.

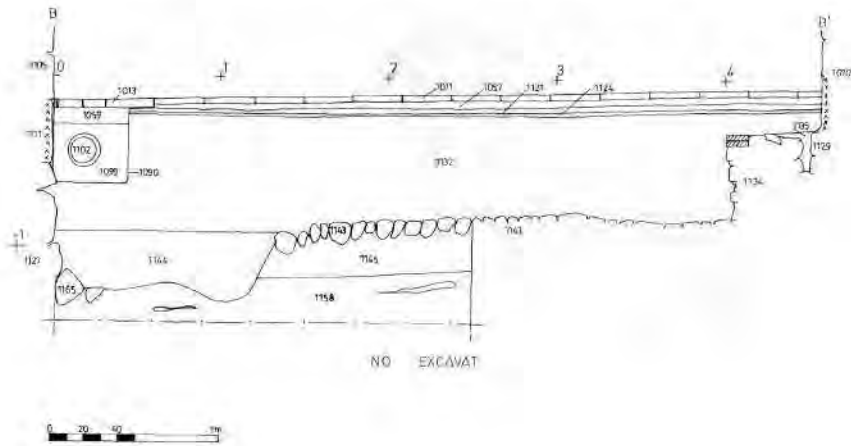

Fig. 5. Secció estratigràfica B-B'.

OBRA VIDRADA

DECORADA

Dins la terrissa decorada hi ha un predomini clar de peces del servei de taula, especialment la plateria amb dues formes principals: el plat fondo de perfil acostellat i els plats plans de llavi en ala. Altres peces decorades són un morter (amb dos fragments que corresponen a la mateixa peça), un probable orinal i una tapadora.

Tots els plats fondos apareguts dins l'estrat 1144 mantenen un perfil general troncocònic, amb un marcat relleix interior que se situa cap a la meitat de la paret, ala ampla i llavi arrodonit o rom. La base gairebé sempre és llimada, però es troba també algun exemplar amb peu anular. Decorats sempre a la cara vista, els reversos es mantenen rústics (fig. 6, núm. 1 a 3 i 7).

La majoria de plats fondos recuperats presenten el fons vermell i decoració en blanc feta a jaspí, complementada aquí i allà amb esquitxos i pinzellades de color verd (fig. 6, núm. 1 i 2). La tècnica decorativa del jaspí consistia a aplicar sobre l'engalba unes gotes d'una altra engalba de color diferent esquitxades amb els dits o amb un pinzell. Aleshores s'agafava la peça amb les mans i, amb un moviment que podia ser circular o bé lateral segons si hom volia que els esquitxos d'engalba llisquessin en sentit el·líptic o en sentit longitudinal, s'aconseguien uns dibuixos d'allò més originals i sorprenents ja que mai eren els mateixos (Bover, 1990, p. 4). El model decoratiu resultant recorda una mena de motiu floral molt estilitzat, que es complementa en els nostres exemplars amb un punt al bell

mig de la decoració. Un altre motiu decoratiu trobat, amb petites variants, correspondria a les típiques vies a la vora i meandres en ziga-zagues, aplicats a llanterna (fig. 6, núm. 3). En algun cas semblaria endevinar-se una mena de decoració figurativa, potser les fulles d'una flor (fig. 6, núm. 7).

La datació d'aquest tipus de plats se situa *grosso modo* dins de la segona meitat del segle XVIII (Cerdà, 1993, p. 21) o, millor encara, dins la segona meitat avançada del segle XVIII (Bover A.; Casademont D.; Rocas X., 1993, p.10). Les excavacions en el mateix castell de la Bisbal han proporcionat troballes de plats fonsos (UE 3080, 3033 i 3035) en contextos datats cap al darrer quart del segle XVIII (Rocas, 1996, p. 25 a 29).

Quant a plats plans, cal dir que tots els exemplars recuperats són també de tipologia similar, amb el cos còncav, llavi en ala lleugerament inclinat cap a l'interior i base llisa, sense repeu. La decoració sempre és a la cara vista, amb el motiu principal al bell mig del fons i motius secundaris en l'ala (fig. 6, núm. 4 a 6 i fig. 7, núm. 1 i 2). La majoria d'exemplars recuperats són decorats amb motius aplicats a trepa, pintats amb engalba blanca sobre fons vermell i amb algun esquitx de vernís verd. En un sol cas el plat presenta la decoració amb engalba vermella sobre fons palla.

La tècnica decorativa de la trepa consisteix en l'ornamentació d'un objecte ceràmic (plat, cànir, rajola ...) a partir de la utilització d'una plantilla flexible amb un dibuix vogit. La seva aplicació és molt senzilla: la plantilla es posa damunt la peça crua i engalbada i es pinta el buit de paper amb engalba d'un altre color. Emprada en diferents centres terrissers catalans (fora del Principat el seu ús és rar) a la Bisbal es comença a utilitzar a partir del segle XIX (Bover, A; Casademont, D., 1994, p. 26).

El plat més ben conservat té com a motiu principal la trepa que exalta la reina Isabel II, amb la representació d'una corona reial i l'anagrama «V.Y.II.» («Visca Ysabel II») (Santanach J.; Suñol M., 1981, p. 27). A l'ala, s'hi observa que hauria portat una sanefa de flors (fig. 6, núm. 6). Plats amb el mateix anagrama monàrquic també han estat trobats en d'altres estrats del castell, datats a mitjan segle XIX (Rocas, 1996, p. 130). La mateixa datació ens la dona un cànir de peu isabelí publicat per Emili Sempere, amb paral·lels a la Bisbal mateix i al Museu Arqueològic de Banyoles (Sempere, 1984 b, p. 26-27).

Altres motius decoratius trobats en plats plans corresponen a figures vegetals (especialment abundants entre les trepes de la Bisbal), les quals les trobem decorant el fons com a motiu principal o, tot sovint, en l'ala com a sanefa (fig. 6, núm. 4 i 5; fig. 7, núm. 1 i 2).

Cal esmentar també que alguns plats es troben ornats amb simples aiguades vermelles i negres disposades a jaspí. Són els plats de funeral, destinats com al seu nom indica, a ser la vaixel·la específica de dol.

Dèiem en iniciar l'estudi de la terrissa decorada recuperada dins l'estrat 1144 que a part de la plateria hi havia d'altres tipus ceràmics amb

Fig. 6. Material arqueològic UE 1144: 1, 2, 3 i 7, plats fondos; 4, 5 i 6, plats plans.

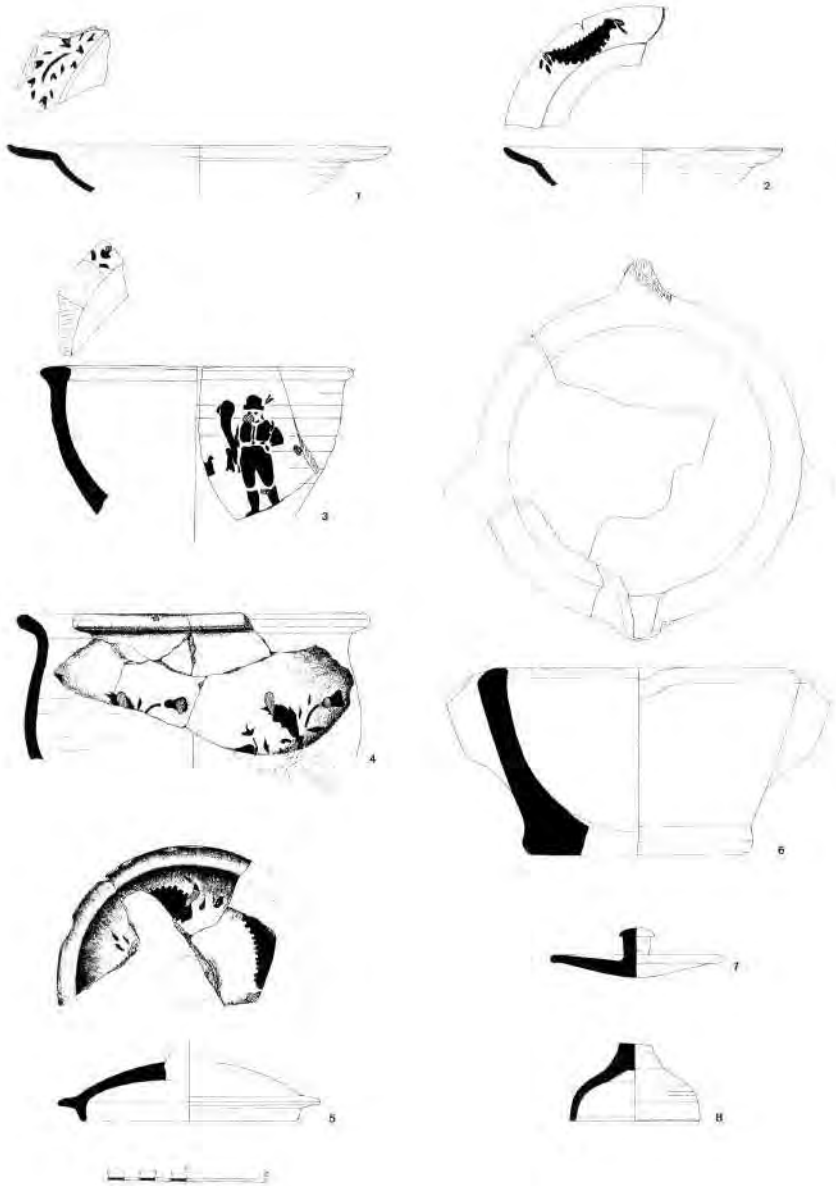

Fig. 7. Material arqueològic UE 1144: 1 i 2, plats plans; 3 i 6 morters; 4, orinal; 5, 7 i 8, tapadores.

decoració. S'ha constatat també l'aplicació d'ornamentació a trepa en un morter (del qual es conserven dos fragments sens dubte de la mateixa peça), en un orinal i en una tapadora.

El morter presenta la forma característica, amb el cos cònic invertit que es va tancant a mesura que arribem a la zona alta, vora ampla i roma, engruixida per reforç intern que provoca una boca invasada (fig. 7, núm. 3). Està decorat amb una base d'engalba vermella i trepa en blanc, amb algun esquitx de vernís verd. En un dels fragments conservats s'observa la representació d'una figura humana, probablement un caçador, amb el cap cobert per un capell plomat i amb un prominent garrot a la mà dreta. Als seus peus, sembla distingir-se la figura d'un conill. L'altre fragment conservat del morter té la representació del sol. Cal assenyalar que a la vora d'ambdues peces també s'observa ornamentació (tot i que es conserva molt fragmentàriament), en aquest cas es tracta de figures vegetals que complementarien els motius principals ja ressenyats.

L'altra peça decorada correspon a un orinal (fig. 7, núm. 4). El cos de la peça té forma d'esfera aplanada, la boca exvasada que forma un llavi pla, inclinat cap endins, i vora ben definida a l'exterior per una petita aresta. La decoració, en engalba vermella sobre un fons blanc, és de tipus vegetal i representa una mena de ram de capolls de flors abans d'obrir-se. Decorant el llavi hi trobem una sanefa de garlandes.

La tapadora (fig. 7, núm. 5) té la cara vista decorada per una trepa feta d'engalba blanca que dibuixa una mena de garlanda ampla disposada en sanefa. L'aspecte general, rugós i cremat, confirma que la peça està passada de cuita. Tipològicament, adopta una forma general de plat baix i molt obert, amb un agafador de botó (desaparegut) per prendre'l amb els dits i un llavi complex marcat per un solc exterior acabat en ala; en el revers es troba una motllura vertical per poder-se encaixar a la boca del recipient de complement.

SENSE DECORAR

La terrissa vidrada sense decoració és —tant pel que fa al nombre de peces, la varietat de les formes i els usos que representa— el grup ceràmic més important dins el conjunt. Abunden els atuells destinats a les tasques culinàries, tant aquells directament vinculats a la cocció (olles, cassoles, ansats i tapadores) com aquells dissenyats per a la preparació d'aliments (morters, plats giradors, escorredores, gibrells). Al costat d'aquests, però, també trobem atuells que servien en d'altres usos domèstics, com ara els destinats a serveis de taula (rentamans), a contenir líquids (càntir) o l'orinal amb un ús exclusivament personal.

ATUELLS PER A FOC

Entre les formes aparegudes cal fer esment en primer lloc de les olles, amb tres tipus principals determinats a partir de les diferències en el llavi

(fig. 8, núm. 1 a 4). Malgrat que en un sol cas tenim la peça sencera, sembla prou clar que podem establir un seguit de característiques comunes a totes elles, com ara la forma globular del cos, la vora marcada i el coll ben diferenciat, i les dues nanses contraposades que se situen sota mateix del llavi i arriben fins a la part més ampla del cos. Totes estan envernissades a l'interior i a la boca. La peça sencera té la base aplanada, que es continua sense carenats amb el cos, característica que també presenta l'altre fragment de base dibuixat i que, probablement, també compartiria la resta d'olles trobades.

Les diferències tipològiques es troben, com hem dit, en el tipus de coll i llavi, i van des de l'olla que té el coll cilíndric i llavi triangular (fig. 8, núm. 1) a l'olla que té el coll cònic invertit i vora poc marcada amb un llavi vertical i ample (fig. 8, núm. 2). El tercer tipus estaria en un punt intermediari entre les altres dues formes, amb el coll cònic invertit i un llavi triangular amb els extrems roms (fig. 8, núm. 3).

Pel que fa a la cronologia, cal dir que olles amb el llavi triangular i coll cilíndric han estat trobades en d'altres estrats del castell (UE 3064 i 3067, p. ex.), datats dins del darrer quart del segle XIX (Rocas, 1996, fig. 16, núm. 1 i 4, p.123).

Les cassoles recuperades presenten també varietat tipològica: destaquem la troballa de diversos exemplars de cassola plana, amb la vora en ala, ampla i inclinada cap a l'interior, engruixida per un reforç intern que provoca una boca invasada, i cos que adopta una forma de casquet esfèric. Dues nanses contraposades es troben fixades sota mateix del llavi (fig. 8, núm. 5 a 7). Cap dels exemplars trobats conserva el seu fons, tot i que hi ha un fragment de cassola amb base poc marcada i repeu anular (fig. 8, núm. 10). Totes les peces tenen l'interior engalbat de vermell i envernissat, i l'exterior rústic amb algun riell. Una possible variant de la forma anterior és la cassola que té l'ala poc marcada i el llavi doblegat sobre la paret externa, sense nanses i amb una gran base plana (fig. 8, núm. 8).

Un tercer tipus de cassola té el llavi ben marcat per una aresta i reentrant cap a l'interior, parets bombades i obertes i base amb repeu (fig. 8, núm. 9). D'altres exemplars recuperats en el castell (UE 3067) ens donen aquesta forma dins del darrer quart del segle XIX (Rocas, 1996, fig.15, núm. 11, p.122).

Al costat de la relativa abundor de fragments d'olles i cassoles, sorprèn la poca representació que tenen els tupins o ansats dins el conjunt (fig. 9, núm. 1 a 3). Predominen els ansats de base plana, però també es constata algun fragment on la base es marca amb un petit ressalt. De cos globular i perfil en S, les vores recollides sempre són sense diferenciar de la paret, exvasades i amb un acabat rom. Tots els exemplars recollits presenten un bany de vernís a l'interior i part superior del llavi.

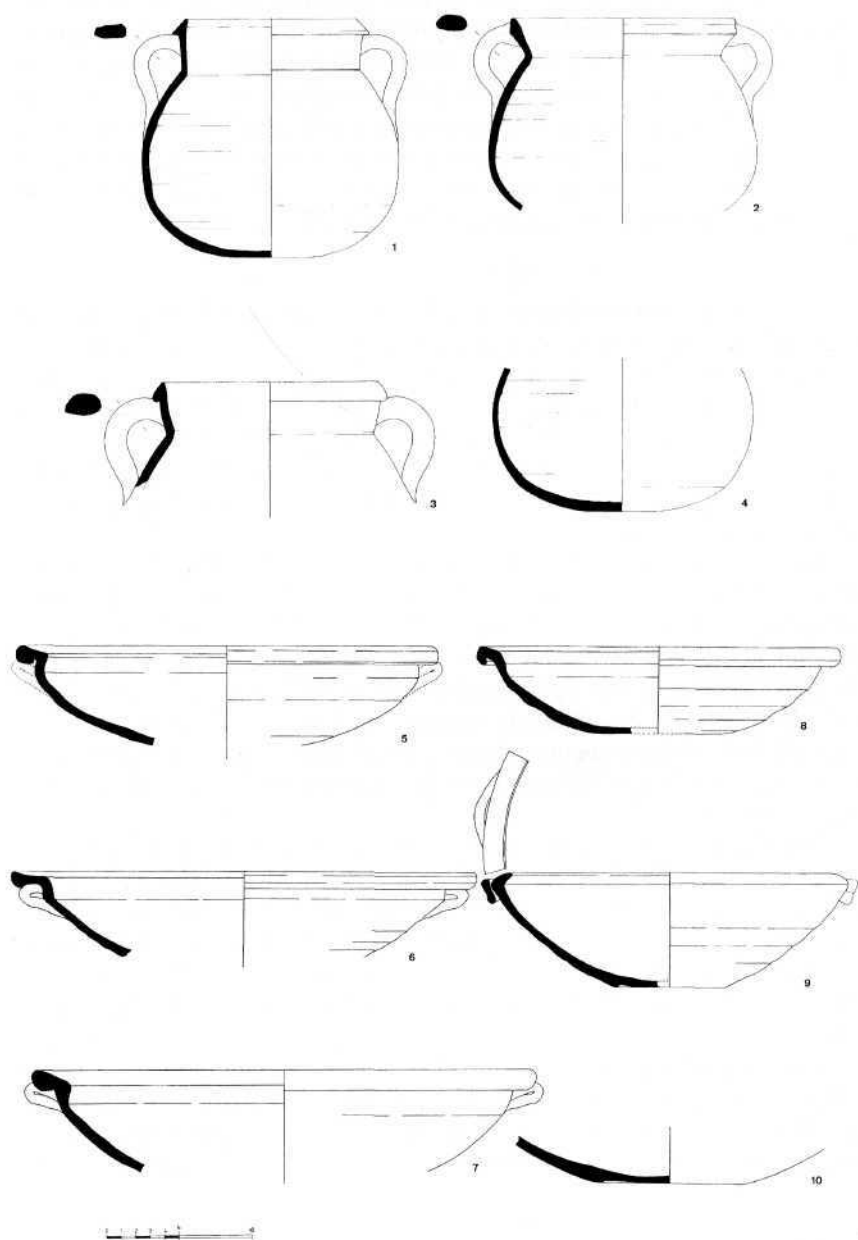

Fig. 8. Material arqueològic UE 1144: 1 a 4, olles; 5 a 10, cassoles.

Accessoris destinats a completar tant els atuells per a foc com els de cuina, les cobertores també tenen representació dins l'estrat. A més de la tapadora decorada ja estudiada, se n'han trobat d'altres sense decoració, les més corrents, en forma de disc i pom al centre de la cara externa, vora sense ressaltar, parets horitzontals i vernís transparent a l'exterior (fig. 7, núm. 7). Una altra possible tapadora correspondria a un fragment amb el fons interior molt aixecat i cos massís, amb engalba vermella i vernís transparent tant exteriorment com a l'interior (fig. 7, núm. 8).

ATUELLS DE CUINA

A part dels morters decorats ja esmentats, l'estrat 1144 també ha proporcionat la troballa d'un altre morter sense decoració (fig. 7, núm. 6). Tipològicament, presenta la base plana amb revora a l'entorn, el cos és cònic invertit i s'acaba en una aresta a partir de la qual hi ha el llavi, reentrat cap a l'interior. Tres costelles es disposen en creu respecte del bec. Interiorment, la boca és invasada i està engruixida per un reforç intern. Engalba vermella i vernís transparent a l'interior i al llavi, mentre que l'exterior és rústic.

També s'han recollit fragments de plat girador, amb dues formes principals distingides a partir de les diferències en el llavi: ample i vertical en un tipus (fig. 9, núm. 6), i triangular en l'altre (fig. 9, núm. 7). La forma general adopta la d'un plat baix i acampanat, amb una base (sovint buidada però també hi ha exemplars amb el botó massís) per prendre'l amb els dits. Anvers i llavi engalbats de vermell i vidrats amb el revers rústic. El plat girador s'utilitzava correntment com a tapadora per a olles i cassoles tot i que, com el seu nom indica, també s'emprava per a girar les truites a mig cuire.

Dos fragments d'una mateixa escorredora és l'única representació que tenim d'aquesta forma en tot l'estrat (fig. 9, núm. 4). Amb un llavi massís i lleugerament penjat, conserva la resta d'un dels forats que servien per escolar l'aigua. Prop de la boca, es distingeixen dos forats per passar-hi un cordill amb el qual penjar l'atuell. Anvers engalbat de blanc, amb esquitxos verds i vidrat transparent; revers rústic a excepció d'alguns regalims de vernís.

Cal fer esment també de la troballa de diversos fragments de la meitat inferior d'un mateix gibrell (fig. 10, núm. 1). L'estudi d'aquests ens dóna un atuell de forma troncocònica invertida i base plana amb revora a l'entorn. Exterior rústic amb l'interior engalbat en blanc i vidrat.

SERVEIS DE TAULA

Malgrat que la plateria decorada resulta el tipus de servei de taula més abundant, cal destacar que també s'han recollit d'altres atuells emprats per menjar i que no tenen decoració. Aquest seria el cas del rentamans (fig. 9, núm. 8), en forma de casquet esfèric i dos forats de penjar. L'exem-

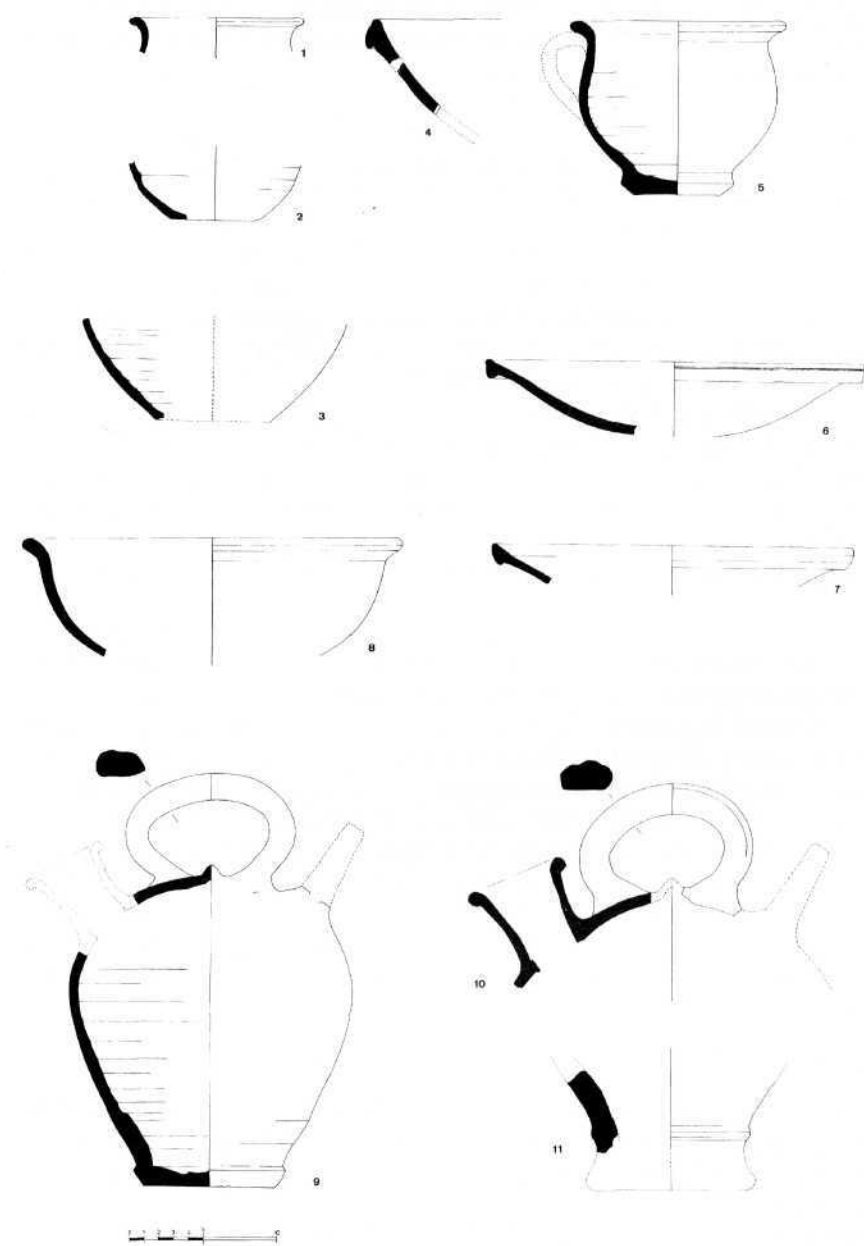

Fig. 9. Material arqueològic UE 1144: 1 a 3, tupins; 4, escorredora; 5, orinal; 6 i 7, plats giradors; 8, rentamans; 9 i 10, càntrils comuns; 11, càntril de peu.

plar recuperat té la boca sense diferenciar de la paret, amb la vora exvasada i amb un acabat rom; l'interior i la boca es presenten amb engalba vermella i coberta de vernís.

ATUELLS D'AIGUA

Els fragments trobats de cànirs són nombrosíssims. S'han descobert dos tipus de cànir: el cànir comú (absolutament majoritari dins el conjunt) i el cànir de peu.

El cànir comú (fig. 9, núm. 9 i 10) té la base plana amb revora a l'entorn, cos ovoide, invasament en casquet i guarniments molt desenvolupats; en alguns exemplars trobem la nansa llisa, en d'altres, estriada, el tarot cilíndric, lleugerament acampanat i el galet cònic truncat. L'acabat és rústic excepte en els guarniments on trobem vidrat vermell, en lluna.

De cànirs de peu, n'hem recollit dos petits fragments que corresponen justament a la base, amb una aresta que inicia la pujada cònica invertida (fig. 9, núm. 11). La presència del peu permetia donar una major esveltesa a aquest tipus de cànir, majoritàriament envernissat i sovint el més artístic. La seva producció es data a partir del segle XVIII i és una constant a partir d'aleshores (Sempere, 1984 a, p.21).

ALTRES PECES

Dins aquest grup es destaquen dos orinals, un del tipus de paret oberta (orinal de partera), l'altre de forma globular típica.

L'orinal de partera (fig. 10, núm. 2), anomenat així pel seu disseny especialment dirigit a facilitar les necessitats fisiològiques de les dones embarassades, presenta la base plana, parets força verticals, dues nanses i una decoració feta a pinta on s'alternen línies paral·leles amb zig-zagues; bany d'engalba blanca i vernís per dins amb algun riell exterior.

L'altre tipus d'orinal correspon a aquells de cos globular, amb una nansa i llavi exvasat (fig. 9, núm. 5). En l'exemplar trobat, si fem cas a la poca grandària de la peça, potser es tractaria d'un orinal destinat a mainada. Es troba engalbat de vermell tant a l'interior com a l'exterior i cobert de vernís transparent.

OBRA NEGRA

De terrissa negra, cal esmentar la troballa de diversos fragments de fogó o escalfeta, un dels quals és reconstruïble en forma (fig. 11, núm. 2). Tipològicament tots ells són fogons d'un sol compartiment, amb el peu cilíndrocòncav que es continua amb el cos de la peça, cònic invertit. L'interior és en casquet. Tres merlets a la vora suportarien l'atuell superior on es cuina; dues nanses fixades al cos servien per poder transportar-lo sense perill de cremar-se.

Cronològicament, els fogons d'un sol compartiment i tres merlets són d'aparició posterior a aquells altres fogons de dos cossos superposats que

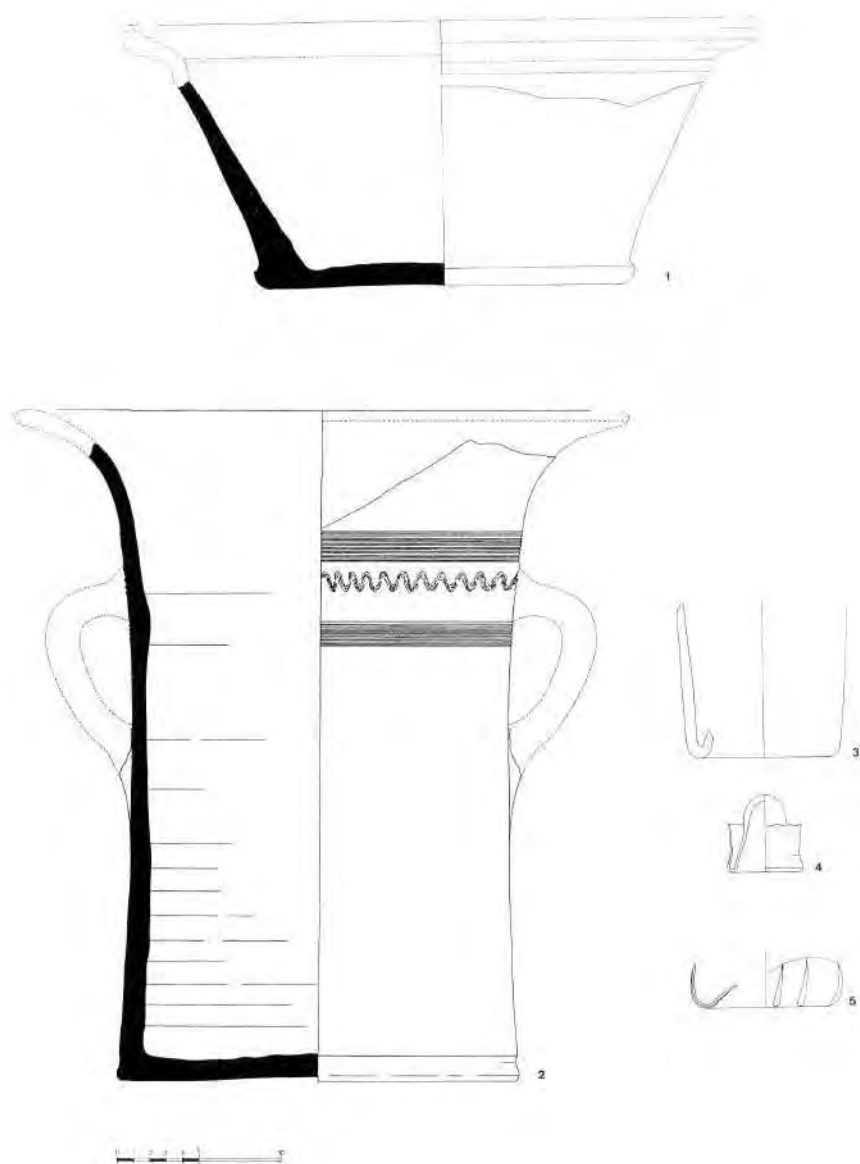

Fig. 10. Material arqueològic UE 1144: 1, gibrell; 2, orinal de partera; 3 a 5, vidres.

sovintegen entre el material que reomple les voltes gòtiques. Així, el Museu Comarcal de Manresa en conserva un, procedent de volta local, que es data dels segles XVII-XVIII, a més d'altres probablement dels segles XIX-XX (Santanach, J; Rosal, J, 1996, p. 14 a 16). Un altre exemplar, trobat a Mataró, es data a la segona meitat del segle XVIII o primeria del XIX (Cerdà, 1993, p. 22)

Altres peces d'obra negra trobades corresponen a fragments de conca. Malgrat no haver-ne trobat cap de sencera, podem establir-ne dos tipus diferents segons la forma del llavi: la conca comuna (fig. 11, núm. 3) i la conca de rajoler (fig. 11, núm. 4 i 5). La conca comuna no presenta ala, mentre que la conca de rajoler té una ala plana inclinada cap endins i delimitada interiorment per una aresta. En tots els casos el llavi extern és vertical i la forma general de la peça, amb una pujada molt inclinada, és troncocònica invertida. La conca de rajoler, com el seu nom indica, era usada pels rajolers. Plena d'argila, els rajolers l'arrossegaven tot estirant-la amb la mà. A fi de millorar l'adherència, la vora de la boca era tirada cap endins i sovint es marcava amb un meandre incís a fi que la mà no rellisqués (Rosal, 1990, p. 48).

També cal esmentar l'aparició d'alguns fragments de cossi, massa petits per poder-nos-en fer una idea general de la forma. Un dels exemplars de vora recollits (fig. 11, núm. 1) ens dóna un cossi de dimensions reduïdes, amb el llavi ben marcat de secció triangular que es doblega lleugerament sobre la paret externa. La forma del cos adopta un desenvolupament troncocònic invertit; les parets són llises però no es poden observar les característiques línies incises.

MATERIAL DE CONSTRUCCIÓ

El ventall de peces destinades a la construcció aparegudes en l'estrat 1144 és nombrós i, malgrat les seves diferents aplicacions, participa d'uns trets comuns. Són materials elaborats a mà, seguint un procés de treball idèntic, en el qual només canvia el motlle de fusta que ha de donar forma a la peça. L'obra de rajoleria trobada (toves, cairons, rajols) es caracteritza per les seves formes quadrades i rectangulars de gruixos variables sense cap tipus de decoració.

MATERIAL NO CERÀMIC

VIDRE

Pel que fa al material no ceràmic, cal fer esment de la troballa de diverses peces de vidre, molt fragmentades, com ara ampolles de diversa forma i colors diferents (fig. 10, núm. 3 a 5). Un dels exemplars trobats, un flascó de color blau, presenta el dipòsit piriforme, decorat amb diverses gotes oblongues verticals disposades a la superfície exterior.

EL CAPITELL

A l'apartat de material no ceràmic cal incloure-hi, evidentment, el capitell ja esmentat. Aquest capitell ha estat tallat en pedra calcària de coloració grisa força clara. El seu estat de conservació es pot qualificar de bo, sobretot si es té en compte que va ésser llençat com a rebuig, fet que ha quedat palès per les circumstàncies de la troballa. Presenta, només, alguns escantonaments de poca rellevància. Es tracta d'un capitell de mides relativament reduïdes: 29,5 cm d'alt; 22 x 21 cm de costat al pla

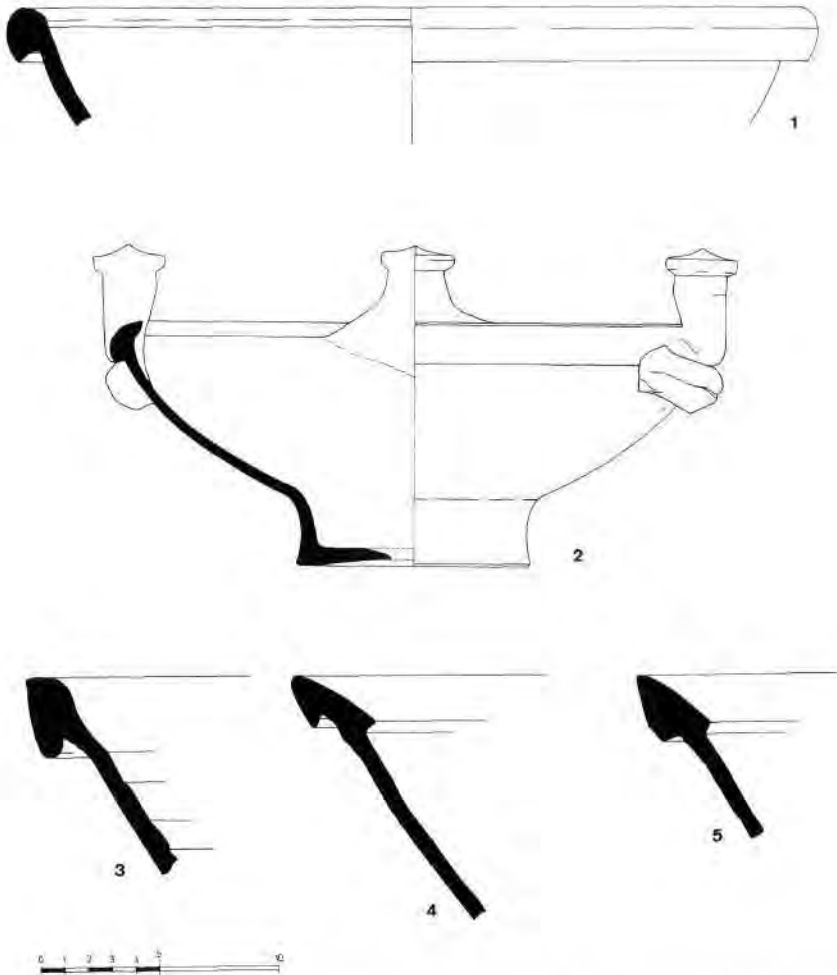

Fig. 11. Material arqueològic UE 1144: 1, cossi; 2, fogó; 3, conca comuna; 4 i 5, conca de rajoler.

superior i 14,5 cm de diàmetre a la base. És de forma troncocònica, amb la meitat inferior molt més estreta que la superior, la qual cosa li proporciona una certa esveltesa (fig. 12 i fig. 13).

El seu àbac resta configurat per vuit daus, grossos i destacats, que han estat tallats formant cinc cares llises, sense decorar.

L'ornamentació de la superfície del capitell es desenvolupa en dos registres clarament diferenciats. A la meitat superior destaca, com a element decoratiu més aparent de tot el conjunt, un fris format per vuit pinyes grosses en posició penjant. Han estat esculpides en alt relleu i són molt prominents, situades als angles i al centre de cada cara del capitell.

Entre el fris de pinyes i l'àbac, a l'extrem superior de l'espai decorat, hi corre una estreta cinta o tija que s'entrellaça al centre de cada cara i als angles crea una voluta poc desenvolupada. L'interior de la cinta té un seguit de petits forats fets amb trepà.

Fig. 12. El capitell (foto Jordi Puig).

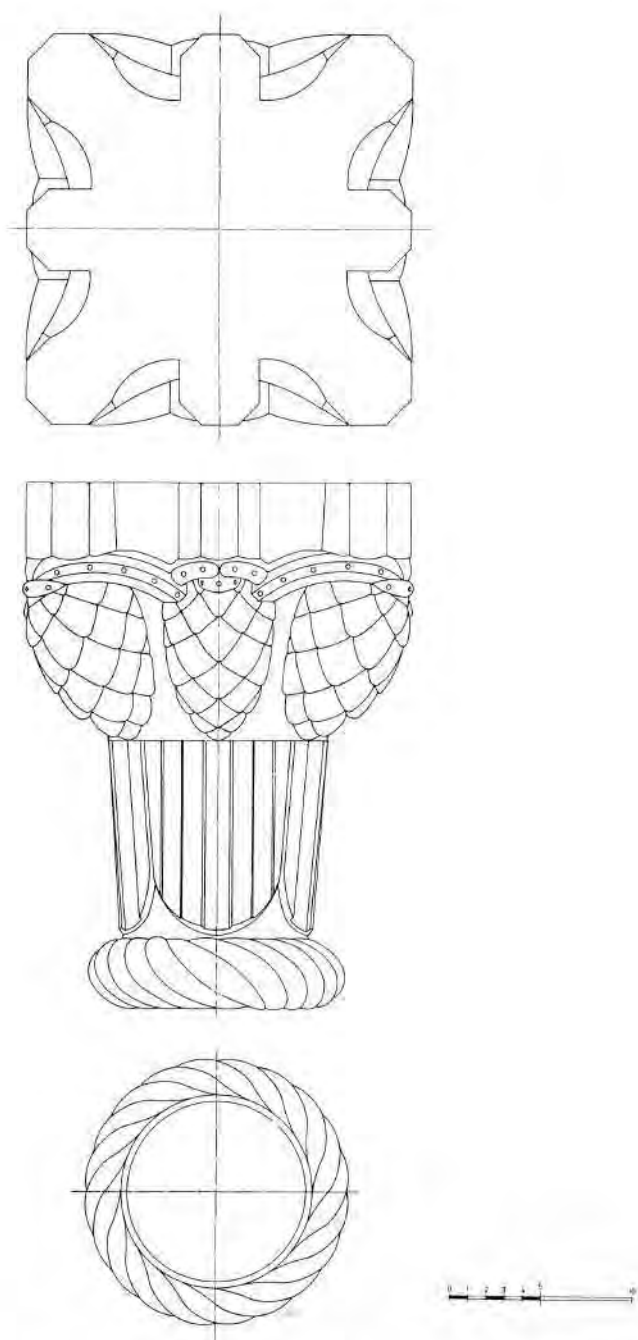

Fig. 13. Representació del capitell amb les seves principals seccions.

Al registre inferior del capitell, hi trobem quatre escuts heràldics esculpits en molt poc relleu, fet que contrasta amb la resta dels elements decoratius. Aquests escuts són idèntics, de forma quadrilonga i representació dels quatre pals. Són centrats a les quatre cares del capitell i formen un fris continu a tot volt del tambor.

L'astràgal presenta forma de collarí soguejat o cordó. És força destacat, ja que ha estat esculpit en alt relleu com els altres elements decoratius, exceptuant els escuts (sobresurt 2,5 cm del tambor del capitell).

El capitell podem dir que presenta un repertori iconogràfic habitual en el món romànic, en la majoria de les seves parts.

Una de les més evidents és el fris superior, a base de fruits penjants, en aquest cas pinyes. La pinya, des de les cultures antigues és un símbol de la immortalitat o també de la fertilitat (Ciriot, 1992, p. 364). El tema apareix repetit àmpliament a la iconografia romànica, molt més a l'escultura que a la pintura. Esmentarem uns quants exemples que ens són propers, dels molts que podríem escollir. Trobem representacions de pinyes en diferents capitells del claustre de Sant Miquel de Cuixà, de la galeria nord del claustre de Ripoll, de la portada i interior de Santa Maria de Porqueres (fig. 14), tots datables al segle XII; en capitells del claustre de Sant Pere de Galligants i de finestrals de les esglésies de Santa Maria de Cistella (Alt Empordà) i Sant Vicenç de Viladasens (Gironès) i també en altres de Santa Caterina de Girona i de Sant Privat d'en Bas (avui al Museu d'Art de Girona), tots els quals es consideren d'entre les darreries del segle XII

Fig. 14. Capitells de la portada de Santa Maria de Porqueres (segle XII).

i l'inici del segle XIII. Altres capitells amb pinyes com a decoració destacada han estat datats, majoritàriament, dins el segle XIII, com ara cinc que formen part de la llanterna i cúpula dels Banys Àrabs de Girona o el de procedència desconeguda (d'un lloc indeterminat de la diòcesi gironina) que també es troba al Museu d'Art de Girona i que, pel tractament formal d'aquest tema concret, és força apropat al de la Bisbal (Badia, 1978, p. 113; Camps, 1988, p. 41 a 43 i 47; Escandell, 1991, p. 172 a 174; Badia, 1992, p. 18, 19 i 31, 32; Sagrera, 1994, p. 80 i 81).

Les cintes ornades amb rengles de forats de trepà, les retrobem en diferents peces de l'escultura sobre pedra del romànic català. Hi ha, per exemple, el magnífic capitell amb lleons rampants enfrontats que es trobava al cementiri de Llançà, procedent de Sant Pere de Rodes, segurament del seu claustre del segle XII. En referència a aquesta peça, hom ha escrit que les cintes amb forats són un reflex de les tiges o franges perlejades d'arrel clàssica, aportació dels tallers de Tolosa del Llenguadoc, una influència que es produiria després de mitjan segle XII (Planell, 1988, p. 22 i 23; Lorés, 1994, p. 40 a 43). Podem esmentar també, del segle XII, un capitell amb aquestes cintes de la galeria de tramuntana del claustre de Ripoll. Ja del segle XIII, al mateix Museu d'Art de Girona hi ha altres dos capitells de procedència ignota, en un dels quals les dites cintes coincideixen amb palmetes (fig. 15). A l'altre, les fileres de forats de trepà recorren la superfície de les fulles derivades del model corinti i de les volutes (Vigué, 1988, p. 47 i 49). Aquest darrer capitell presenta, a més, un cert paral·lelisme amb el nostre per la forma, els daus de l'àbac i la marcada diferència estructural entre els dos registres del conjunt decorat.

Fig. 15. Capitell amb cintes trepanades del MD'A (segle XIII).

Entre els capitells de la llanterna i cúpula dels Banys Àrabs, ja al·ludits, n'hi ha quatre que posseeixen aquestes cintes trepanades. En un d'ells coincideixen amb les pinyes penjants.

Un altre tema ornamental ben propi dels repertoris de l'escultura romànica, però de molt vella tradició, és el cordatge o soguejat que apareix al collarí de l'astràgal del capitell bisbalenc. És un element que ja es troba en esteles i relleus tardoromans i a

l'arquitectura religiosa hispànica d'època visigòtica (San Juan de Baños, Santa Comba de Bande) i a la preromànica dita *mossàrab* (San Miguel de Escalada, San Cebrián de Mazote: precisament en astràgals de capitells). Però és, sobretot, al preromànic asturià, i molt especialment als monuments de l'etapa dita *ramirense* (Sant Miquel de Lillo, Santa Maria de Naranco, Santa Cristina de Lena: primera meitat del segle IX) on es pot dir que aquesta decoració hi és recurrent, molt reiterada (Vogué M.; Neufville J.; Bugara W., 1965, p. 422). A l'Empordà, el tema de cordatge o soguejat és esculpit en un ampli fris d'unes impostes a l'església preromànica de Sant Esteve de Palau-sardiaca, del segle X (Badia, 1978, p. 292 a 294). El retrobem als collarins dels astràgals d'alguns dels grans capitells dels arcs interns de la basílica de Sant Pere de Rodes, que al nostre entendre daten de la segona meitat del segle X, i en altres de Sant Miquel de Fluvià, aquests de la segona meitat del segle XI (Badia, 1981-1985). Dins del romànic evolucionat, podem retreure molts exemples catalans de l'ús d'aquesta decoració, que veurem a la portada i diversos capitells de l'ala septentrional del claustre de Ripoll, a la galeria de Santa Maria de Serrabona o al claustre de Sant Miquel de Cuixà. A l'Empordà, es troba en capitells de les portes de Santa Maria de Lledó, Santa Maria de Cistella o Sant Martí de Pau. En obres clarament protogòtiques es pot dir que aquest tema decoratiu ja, pràcticament, ha desaparegut.

Com hem comprovat, tots els elements ornamentals esmentats fins ara (les pinyes, cintes trepanades, soguejats) pertanyen al repertori de l'escultura romànica. Algun pot ésser d'arrel molt arcaica, però perdura fins a moments tardans, en general en ple segle XIII. En aquest sentit, cal que també hi afegim els daus de l'àbac presents al capitell de la Bisbal.

Hem deixat per al final els tema dels escuts o emblemes heràldics que configuren el registre inferior del capitell, esculpits en baix relleu. Es pot dir que els signes heràldics són rars a l'escultura romànica, però no són pas inexistents, ni de bon tros. Així, en un capitell del claustre de Sant Domènec de Peralada, que per la composició ornamental i l'estructura recorda el nostre, hi apareixen les armes o signe heràldic de la casa vescomtal de Rocabertí (fig. 16), fet que ajuda a situar el conjunt dins un moment avançat del segle XIII (Badia, 1978, p. 326 a 328, fig. p. 343). Al MNAC es guarda un capitell de marbre que procedeix de la catedral de Tarragona, el qual té esculpit un escut quadrilong amb el signe T, inicial del nom de Santa Tecla i emblema de la seu arquebisbal. Diferents capitells del sector occidental de la catedral tarragonina porten el mateix escut. La seva cronologia és, sens dubte, del darrer terç del segle XIII (Ainaud, 1973, p. 206 i 207)

Però al capitell del castell palau de la Bisbal hi trobem, sorprenentment, l'escut amb els quatre pals que s'identifica amb el senyal dels comtes de Barcelona. Després de la descoberta del sarcòfag originari del comte

Fig. 16. Capitells del claustre de Sant Domènec de Peralada (segle XIII). Al de la dreta s'hi representen les armes dels Rocabertí.

Ramon Berenguer II (mort l'any 1082) a la catedral de Girona, amb els pals pintats a la pedra imitant draperia, i les investigacions que seguiren, sembla clar que aquest era l'emblema dels comtes de Barcelona i que el continuaren ostentant com a reis d'Aragó (Fluvià, 1994, p. 73 a 75).

Les representacions de l'escut ja es troben en els segells comtals de Ramon Berenguer IV (1131-1162). D'altra banda, hi ha els anomenats «trons reials» de les marededéus de talla romàniques on la presència dels quatre pals vol significar el caràcter regi del setial de la Verge. Se'n coneix un bon nombre, dels segles XII i XIII.

L'escultura sobre pedra anterior al gòtic ens forneix de poques mostres d'escuts amb els quatre pals. Un de no gaire conegut es troba a la clau de l'arquivolta de la porta de l'església de Santa Eulàlia de Millars, al Rosselló. És un escut caironat que data de cap al 1271, quan l'infant Jaume accedí a la senyoria d'aquest lloc (Ponsich, 1993, p. 250). És gairebé idèntic als que podem veure en alguns frisos de les galeries dels costats de ponent i de migdia del claustre de Ripoll, que ja són gòtiques.

Per les analogies apuntades, ens sembla clar que cal datar el capitell recuperat al castell de la Bisbal al segle XII avançat o, més probablement, dins el segle XIII. Evidentment, no és pas més tardà.

Ara bé, on estava situat originàriament aquest capitell? Aquesta, almenys de moment, és una pregunta que no podem respondre.

Per la seva forma i proporcions i fins i tot, en certa manera, per la composició iconogràfica, sembla molt possible que pertanyi a un edifici civil (alguns capitells de la ciutat de Vic, els de la Fontana d'Or de Girona o els, repetidament citats, dels Banys Àrabs). No podem obviar, però, que també recordaria mostres de capitells de claustres de petites dimensions, com el de Sant Llorenç de les Arenes, al mateix Baix Empordà, o de finestrals de campanars, com els de Beget o Prada de Conflent.

Tanmateix, el més lògic (pel lloc de la troballa) seria suposar que havia format part d'algun sector desaparegut o inutilitzat del mateix castell palau de la Bisbal. Però, com s'explica la presència de l'escut dels quatre pals, de la casa de Barcelona, en un edifici i una vila que sempre fou possessió dels bisbes de Girona? És una altra incògnita que no podem esclarir.

Cal tenir molt en compte que el capitell ha estat trobat ben lluny del seu propi context, com un element estrany entre materials d'ompliment del segle XIX, com explicarem més endavant.

Davant d'aquests dubtes, no volem deixar d'esbossar una hipòtesi de treball, potser d'encert discutible. També per la seva forma i proporcions, es podria pensar que el capitell podia pertànyer a un conjunt funerari o sepulcral. La mateixa funció que tingueren, per exemple, els dos petits capitells del segle XII (avui al Museu d'Art de Girona) com a suport d'un sarcòfag a l'església monàstica de Santa Maria de Cervià de Ter (Camps, 1988, p. 38 a 40; Badia, 1992, p. 31 i 32). Suposem que tingué la mateixa funció, a Sant Pere de Rodes, un petit i rústec capitell del mateix museu (segle XII o XIII), decorat, precisament, amb grans pinyes, el qual no es pot atribuir amb claredat a cap dels sectors arquitectònics del monestir empordanès (Planell, 1988, p. 24). Les pinyes, tan destacades al capitell de la Bisbal, amb el seu referent simbòlic, no desmenteixen, de cap manera, aquesta hipòtesi. Si fos certa, potser explicaria la presència dels escuts, per ara tan enigmàtics.

DATAció DE L'ESTRAT 1144

L'estudi estratigràfic demostra que la formació de l'estrat 1144 obeeix a les necessitats de refer puntualment una part malmesa de la cavallerissa, la qual, al llarg d'anys de funcionament, hauria patit un deteriorament evident en el seu costat nord-est. El nivell 1144 no és més que una reparació, un farcit que serveix per igualar el sòl de l'espai destinat a escorredor de brutícies dels animals estabulats al nivell de funcionament general de la cavallerissa

La cavallerissa, així com els estrats i elements que s'hi relacionen, es trobava coberta per un mateix nivell, general a tota la sala (UE 1132), el qual fou abocat per anul·lar-lo i servir de solera a les construccions posteriors. Les dades arqueològiques apunten a una data entorn de mitjan segle

XIX per a la formació d'aquest estrat (a més de l'abundantíssim material arqueològic descobert, la troballa afortunada d'una moneda de la reina Isabel II datada el 1849 proporciona una data *post quem* valuosíssima per precisar aquesta obliteració); la datació de l'estrat I 144 s'ha de situar, per tant, amb anterioritat a aquesta data.

L'estudi del material arqueològic trobat dins l'estrat confirma que la formació del nivell I 144 caldria situar-la entorn del segon quart avançat del segle XIX. És cert que hi ha fragments ceràmics més moderns, com ara les olles de llavi triangular i coll cilíndric i la cassola de llavi reentrat cap a l'interior que arriben, com a mínim, fins al darrer quart del segle XIX, tot i que caldria recordar que són formes d'ús corrent i que, per tant, la seva perdurabilitat en el temps és més que probable.

Les característiques del capitell el situen, com hem vist, en un moment força anterior al de la formació de l'estrat on fou trobat que, recordem-ho, l'hem datat dins el segon quart avançat del segle XIX. Es tracta d'un element totalment exòtic a la resta del conjunt i d'una cronologia molt més antiga, del segle XII o, més probablement, del XIII, com ja sabem. L'aparició del capitell dins l'estrat I 144 s'ha d'entendre com quelcom casual. Fou llençat com una pedra més entre les que colgaven l'espai, sense cap relació amb la resta del material. El fet que es localitzés abocat cap per avall no fa més que confirmar aquest caràcter residual i que va ésser llençat en un moment en què es trobava desproveït de qualsevol funcionalitat (fig. 17).

Fig. 17. Moment de la descoberta del capitell

BIBLIOGRAFIA

- AINAUD DE LASARTE J. *Art Romànic. Guia*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1973.
- BADIA-HOMS J. *L'arquitectura medieval de l'Empordà (volum II-A)*. Girona: Diputació de Girona, 1978.
- BADIA-HOMS J. *L'arquitectura medieval de l'Empordà (volum II-B)*. Girona: Diputació de Girona, 1981; i *Notes a la segona edició*. Girona: Diputació de Girona, 1985.
- BADIA-HOMS J. «*L'escultura romànica de Sant Vicenç de Viladasens*». Institut d'Estudis Empordanesos - Ajuntament de Viladasens [Figueres], 1992.
- BOVER A. «Fang i facècies. El jaspí». *Tremp. Butlletí trimestral d'informació ceràmica* [La Bisbal], 0, (gener 1990), p. 4.
- BOVER A.; CASADEMONT D. *La terrissa: el procés*. La Bisbal d'Empordà: Ajuntament de la Bisbal, 1994.
- BOVER A.; CASADEMONT D.; ROCAS X. *Terrissa de volta*. La Bisbal d'Empordà: Ajuntament de la Bisbal, 1993.
- CAMPS i SÒRIA J. «Capitell 1 de Santa Maria de Cervià, Capitell 2 de Santa Maria de Cervià, Capitell de Santa Caterina, Capitell de Sant Privat de Bas, Capitell 20». *Catalunya Romànica, XXIII: Museu d'Art de Girona*. Barcelona: Fundació Enciclopèdia Catalana, 1988.
- CERDÀ, J.A. «Un conjunt de pisa i terrissa dels segles XVIII-XIX trobat a Mataró (el Maresme), III i darrera part». *Bulletí Informatiu de Ceràmica* [Barcelona], 53 (juliol-desembre 1993), p.18-25.
- CIRLOT J-E. *Diccionari de símbols*. Barcelona: Ed. Labor, 1992 (2a edició).
- ESCANDELL i PROUST I. «Bany de Girona (Banyes Àrabs)». *Catalunya Romànica, V: El Gironès*. Barcelona: Fundació Enciclopèdia Catalana, 1991.
- FLUVIÀ A. de *Els quatre pals. L'escut dels comtes de Barcelona*. Barcelona: Rafael Dalmau Ed., 1994. (Col. Episodis de la història, núm. 300)
- LORÉS OTZET I. *El claustre romànic de Sant Pere de Rodes: de la memòria a les restes conservades*. Lleida: Universitat de Lleida, 1994 (Col. Espai / Temps)
- PLANELL A. «Capitell 7». *Catalunya Romànica, XXIII: Museu d'Art de Girona*. Barcelona: Fundació Enciclopèdia Catalana, 1988.
- PONSICH P. «Santa Eulàlia de Millars». *Catalunya Romànica, XIV: El Rosselló*. Barcelona: Fundació Enciclopèdia Catalana, 1993.
- ROCAS X. «El castell redescobert: primers resultats de les excavacions». *El Drac* [La Bisbal], 23, p. 4-5.
- ROCAS X. «Excavacions arqueològiques al castell palau de la Bisbal d'Empordà». *Revista de Girona* [Girona], 162 (1994a), p. 60-65.
- ROCAS X. «Castell palau de la Bisbal d'Empordà: primers resultats de l'excavació arqueològica». *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins, XXXIII*, [Girona], (1994b), p. 633-650.
- ROCAS X. «La sala 3 (o de la premsa de vi) del castell palau de la Bisbal. Recerca arqueològica i proposta d'evolució històrica». *Estudis del Baix Empordà* [Sant Feliu de Guíxols], 15 (1996), p. 101-140.
- ROSAL J. «L'obra negra de la Bisbal. 2a part». *Bulletí Informatiu de Ceràmica* [Barcelona], 47, (octubre - desembre 1990), p. 43 - 49.
- SAGRERA J. «Configuració arquitectònica-arqueològica». *Els Banyes Àrabs de Girona*. Girona: Consell Comarcal del Gironès, 1994.
- SANTANACH J. ; ROSAL J. «Terrissa procedent de voltes del monestir de Sant Pere de les Puelles, de Barcelona». *Bulletí Informatiu de Ceràmica* [Barcelona], 60, (juliol - desembre 1996), p. 14 -16.
- SANTANACH J.; SUÑOL M. «Trepes de la Bisbal (IV)». *Bulletí Informatiu de Ceràmica* [Barcelona], 12, (octubre - desembre 1981), p. 26-27.
- SEMPERE E. *El llibre dels càntirs (volum I: Catalogació tipològica, simbologia, Museu d'Argemona)*. Barcelona: Ed. Nou Art Thor. Col. Terra Nostra núm. 17, 1984 a.
- SEMPERE E. *El llibre dels càntirs (volum II: Història, últims cantirers de Catalunya)*. Barcelona: Ed. Nou Art Thor. Col. Terra Nostra núm. 17, 1984 b.
- VIGUÉ i VIÑAS J. «Capitell 21, Capitell 26». *Catalunya Romànica, XXIII: Museu d'Art de Girona* [Barcelona: Fundació Enciclopèdia Catalana], 1988.
- VÖGÜÉ M. de; NEUFVILLE J.; BUGARA W. *Glossaire de termes techniques*. Zodiaque «Introductions a la Nuit des Temps», I.Yonne: Abbaye Sainte-Marie de la Pierre-qui-Vire, 1965.